

CUVÂNT ÎNAINTE

Lucrarea se adresează (în primul rând) studenților care doresc să îmbrățișeze cariera juridică, absolvenților care urmează o formă de pregătire post-universitară, specialiștilor în domeniu (profesori, magistrați, avocați, juriști, etc.) și (nu în ultimul rând) tuturor acelor care doresc să-și îmbogățească cultura generală.

Structura lucrării este clasică – caracteristică unui manual de drept –, prezentată în trei părți principale.

În prima parte – „*Cercetarea criminologică*” – sunt prezentate *unele considerații generale privind criminologia ca știință; obiectul, scopul, funcțiile și definiția criminologiei, precum și metodologia cercetării criminologice.*

În partea a doua – „*Etiologia criminalității*” – sunt analizate *principalele teorii ale cauzalității, geneza criminalității și reacția socială.*

Partea a treia – „*Tipologii infracționale*” – este consacrată noilor forme de manifestare a criminalității: *terorismul, fraudă bancară, spălarea banilor, traficul de droguri și criminalitatea informatică.*

Elaborarea cursului are ca suport parcurgerea unui material bibliografic vast și obținerea unor informații de dată recentă, referitoare atât la noile concepte teoretice privind criminalitatea cât și la manifestările practice ale acesteia.

Autorii

PARTEA I. CERCETAREA CRIMINOLOGICĂ

Capitolul I. CONSIDERAȚII GENERALE PRIVIND CRIMINOLOGIA CA ȘTIINȚĂ

Deseori, s-a afirmat că omul se găsește în societate, în mediul său natural și că nici nu ar fi existat (în istorie) o stare asocială – „*stare de natură*” –; totuși, pentru a coexista, este absolut necesar ca membrii societății (fiecare în parte) să-și impună și sacrificii în interesul colectivității.

În condițiile în care se acceptă teza că societatea este un mediu natural al omului, se impune ca aceasta (societatea) să aibă nevoie de echilibru iar pentru a exista echilibrul, individul trebuie să-și limiteze interesele și dorințele sale în măsura în care i-o cere interesul colectiv. În aceste condiții, pentru ca toți membrii societății să-și poată conforma conduita și activitatea lor echilibrului social, este nevoie de prescripțiuni (normative și coercitive) – care să stabilească limitele libertăților individuale – iar dacă acestea (prescripțiunile) nu vor fi respectate, vor atrage măsuri coercitive. Această putere normativă și coercitivă de care este nevoie constituie (în esență) dreptul, adică legea¹.

Legea este „legătura necesară, esențială” existentă între fenomene, legătura internă dintre cauză și efect, care determină dezvoltarea fenomenelor.

Când se perturbă echilibrul – între scopurile ce urmează a fi atinse și mijloacele disponibile – criminalitatea va lua amploare fiindcă timpul a demonstrat că orice transformare violentă produce, nu numai o tulburare a societății, ci și criminalitatea.

1. ORIGINILE CRIMINOLOGIEI

Etimologic², *criminologia*, derivă din latinescul „*crimen*” (cu sensul original de acuzație și apoi de infracțiune) și grecescul „*logos*” (cu sensul original de discurs, rațiune și apoi de știință); cu alte cuvinte, „*știința crimei*”, respectiv știința care studiază fenomenul criminalității (infracționalității).

¹ Traian Pop, *Drept penal, vol. I*, Ed. Ardealul, Cluj, 1924, p. 3.

² Valerian Cioclei, *Manual de criminologie*, Ed. All Beck, București, 1998, p. 4.

Apariția criminologiei (ca știință) este legată de axioma „o știință apare fără acordul nimănui”, dezvoltându-se prin aportul a trei mari personalități: Cesare Lombroso, Enrico Ferri și Raffaello Garofalo; istoria ei începe odată cu Congresul de la Roma (1885) – considerat actul de naștere al criminologiei, ca știință de sine stătătoare –.

Totuși, criminologia are origini îndepărtate – la fel ca și celelalte științe sociale –, deoarece *criminalitatea a apărut ca fenomen social odată cu structurarea primelor comunități umane*; primele preocupări pentru pedepsirea unor comportamente individuale considerate de comunitate ca fiind periculoase au fost determinate de necesitatea autoprotejării comunităților umane – constituite în condiții dificile care le amenințau supraviețuirea în fiecare moment –. Reacția grupului aflat în pericol a fost deosebit de dură la adresa celor care – prin atitudinea și acțiunile lor – amplificau această stare de pericol, denumită stare de risc³.

Crima a fost considerată fie ca o manifestare diabolică fie ca o expresie a păcatului; pornind de la valorificarea sentimentului religios și conferindu-se esență divină activității legislative, regele era cel care transmitea normele juridice supușilor, care trebuiau să le respecte întocmai, sub imperiul unor sancțiuni severe – ca dovadă (în acest sens), Legea talionului se regăsea la aproape toate popoarele (până aproape de secolul X î.e.n.) –; astfel, la:

- *sumerieni*, exista chiar o zeiță a justiției sociale „Nanše”; pedepsele erau pronunțate de tribunale care își desfășurau activitatea pe baza unei proceduri judiciare – bazate pe declarațiile martorilor și ale notabilităților statului, expertize, jurământul părților în cauză și chiar pe probe materiale –;
- *babilonieni*, dreptul era garantat de însuși zeul Soarelui și al Justiției „Samas”; de menționat, că pe stela de diorit negru (existentă în muzeul Louvre), sunt gravate articolele „Codului lui Hammurabi” – acesta fiind înfățișat închinându-se zeului Samas, de la care primea textul legii –. Codul lui Hammurabi manifesta (în mod clar) tendința de a apăra interesele celor bogați; astfel, într-o primă fază, pedeapsa frecventă pentru furt era moartea – preoții și demnitarii fiind privilegiați de dreptul penal (față de oamenii liberi sau sclavi) dar (în cazul în care săvârșeau delictе mai grave) erau pedepsiți foarte sever; pe de altă parte, se admitea răscumpărarea sclavilor și se urmărea să limiteze arbitrariul judecătorilor, să împiedice întrucâtva abuzurile celor puternici și să elimine anumite forme rigide ale arhaicului drept cutumiar;
- *asirieni*, (ca și la babilonieni) pedepsele variau după condiția socială a inculpatului sau a părții lezate; pentru a fi pedepsit inculpatul trebuia să

³ Ion Eugen Sandu, Florin Sandu, Gheorghe-Iulian Ioniță, *Criminologie*, Ed. Sylvi, București, 2001, p. 32-36.

fi săvârșit delictul în mod premeditat. Ca pedeapsă, erau întâlnite: pedeapsa cu moartea – prevăzută pentru omoruri și tâlhării, dar și pentru cei care cumpărau obiectele furate unei familii de către un fiu sau un sclav al acestei familii – (prin înecare, ardere sau tragere în țeapă) dar și mutilările corporale, bătaia cu vergile, munca forțată;

- *azteci*, legile erau aduse la cunoștință în scris. Pedeapsa cu moartea era aplicată pentru crime capitale – ca cele care contraveneau ordinii religioase, insulta adusă zeilor, furtul din incinta templelor, asasinatul (chiar dacă cel ucis era sclav) –, dar mai putea fi aplicată și femeii adulterine, celor care se îmbătau public, celor care furau de la negustorilor angajați în afacerile templelor, precum și oamenilor din popor dacă îmbrăcau veșminte din bumbac sau mantii lungi până la glezne;
- *egipteni*, pedeapsa cu moartea se aplica pentru rebeliune, conspirație contra statului, omucidere, viol și adulter feminin, precum și pentru furt din mormintele regale; judecătorilor corupți li se aplica pedeapsa capitală – care se executa prin sinucidere impusă –;
- *chinezi*, sistemul de represiune penală era extrem de sever – textele din epoca Chang vorbesc despre pedeapsa capitală pentru bețivi –, pedepsele fiind barbare; pedeapsa obișnuită consta în lovituri de bici sau de baston – care puteau ajunge la un număr de 500 –, urma pedeapsa cu exilul, apoi mutilările – cele mai obișnuite fiind însemnarea cu fierul roșu pe față, tăierea nasului, limbii, amputarea picioarelor –, ultima pedeapsă era moartea – sugrumarea, decapitarea, ruperea corpului în două, aruncarea vinovatului într-un cazan cu apă fiartă –. De menționat că legile penale chineze vizau (aproape exclusiv) suprimarea crimelor; în acest scop, pedepsele erau extinse asupra întregii familii a vinovatului și chiar asupra vecinilor săi; noțiunea de lege suverană și respectul pentru legea scrisă – precum și egalitatea în fața legii – nu s-au putut impune în China;
- *evrei*, dreptul și justiția se înfăptuiau în numele lui YHWE; justiția era administrată de sfatul bătrânilor clanului (în perioada vieții nomade) și de bătrânii satului (după trecerea la viața sedentară). Legea supremă era „răzbunarea sângelui”, „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior, arsură pentru arsură, vânătaie pentru vânătaie, etc.”; crima se cerea pedepsită cu moartea – familia celui mort trebuia să-l ucidă pe ucigaș sau pe un membru al familiei acestuia –. O dată cu trecerea la viața sedentară, comunitatea teritorială a luat locul comunității de familie de sânge – ca urmare, delictul va fi considerat într-un mod obiectiv) –; se menține pedeapsa capitală pentru omucidere voluntară, răpirea de persoane, idolatrie, sodomie. De remarcat faptul că se lua în considerare numai fapta consumată, întrucât conceptele juridice

de „tentativă” sau de „complicitate” erau necunoscute. În atenuarea pedepselor – care constau în spânzurare, tragere în țepă, ardere pe rug – intervin noțiuni juridice ca premeditare sau non-premeditare, circumstanțe atenuante, legitimă apărare – acest fapt reprezintă un progres evident față de Codul lui Hammurabi –;

- *greci*, legile existente se transmiteau pe cale orală, cunoscute fiind numai de șefii marilor familii nobile care le aplicau arbitrar – așa cum remarcă Hesiod vorbind despre „judecățile întortocheate și necinstite ale regilor corupți” –; astfel că – în urma revendicărilor populației – s-au luat măsuri privind redactarea legilor. Cei mai importanți legiuitori au fost Solon și Dracon la Atena; acești legislatori erau investiți cu puteri absolute; totuși, soluțiile pe care le stabileau variau însă de la un oraș la altul – Dracon a rămas renumit pentru severitatea legilor pe care le-a formulat –. *Primul principiu stabilit era înlăturarea arbitrariului în administrarea justiției, conform legilor scrise*. Pedepselor aplicate variau în funcție de condiția socială a celor vinovați: pedepse pecuniare, exilul (temporar sau definitiv), pierderea drepturilor civile, închisoarea, supliciile, moartea – în cazul trădătorilor și profanatorilor locurilor sacre – prinucidere cu pietre sau aruncare în prăpastie.

Urmărind evoluția societății umane se poate concluziona: *originea criminologiei este la fel de îndepărtată ca și originea dreptului, sociologiei, filosofiei sau artelor, atingând limita temporală a startului omului spre umanitate; așadar acolo unde exista societate, exista drept, legi care să reglementeze relațiile sociale de orice natură, chiar dacă se aflau într-o fază incipientă*.

Marii filozofi ai lumii antice – Socrate, Platon și Aristotel – au manifestat mare interes pentru criminalitate evidențind în operele lor teme, aserțiuni, care – într-o anumită măsură – i-au menținut actualitatea chiar și în perioada modernă; astfel,

- Platon este primul gânditor al antichității care sesizează că pedeapsa nu poate fi justificată prin ea însăși – ca o reacție la răul produs prin fapta prohibită –, ea trebuie îndreptată către un scop care să constituie temeiul juridic și filozofic al aplicării acesteia;
- Aristotel a considerat că „o persoană comite o crimă atunci când nu se așteaptă la nici o pedeapsă sau atunci când avantajele obținute prin fapta prohibită precumpănesc în fața legii”;
- Seneca afirma „căci după cum spunea Platon, nici un om înțelept nu pedepsește pentru că s-a săvârșit o faptă rea, ci pentru ca ea să nu fie repetată”.

2. EVOLUȚIA CRIMINOLOGIEI

Evoluția criminologiei ca știință a fost influențată de câțiva gânditori care și-au pus amprenta asupra acesteia; de menționat⁴:

- *Thomas Morus* a insistat – în lucrarea sa „Utopia” – asupra necesității prevenirii infracțiunilor prin măsuri economice și sociale.
- *Charles de Secondat Montesquieu* – în lucrarea sa „Despre spiritul legilor” (în care reia tema abordată de Thomas Morus) – afirma că „un legiuitor bun va căuta nu atât să pedepsească infracțiunile, cât să le prevină; el se va strădui mai mult să îmbunătățească moravurile decât să aplice pedepse”.
- *Cesare Bonesana Marchiz de Beccaria* – în lucrarea sa „Despre infracțiuni și pedepse” – lansează idei novatoare – în sensul că pune în primul plan umanismul și subliniază importanța prevenirii delictelor, anticipând astfel cuceririle dreptului penal modern –; de remarcat faptul că acesta a atacat virulent tirania și arbitrariul (care dominau justiția italiană în acel timp), pledând împotriva dreptului „divin” (inchizitorial) și în favoarea dreptului „natural” (în virtutea căruia toți oamenii ar trebui să se bucure de aceleași drepturi și obligații, fiind egali în fața legii); de asemenea, preocupările sale referitoare la înțelesul general al legii ca bază a dreptului de a pedepsi, raportarea pedepsei la pericolul social al faptei, la vinovăția făptuitorului și opiniile referitoare la prevenirea criminalității, constituie atât idei esențiale ale școlii clasice de drept penal, cât și importante puncte de plecare pentru criminologie.
- *Jeremy Bentham* – contemporan cu Beccaria –, prin lucrările sale a dat curs dezvoltării problematicei penologiei, făcând o serie de propuneri (în sensul reformării sistemului de legi și pedepse), propuneri care au avut un impact social și politic real; el dezvoltă principiul utilitarismului, pledând pentru o umanizare a sistemului penal în ansamblul său, ca și pentru o amplă reformă a modului de executare a pedepselor.

Pe drumul deschis de Beccaria și Bentham, dar și stimulat de atmosfera de efervescență intelectuală care caracterizează perioada istorică următoare (și, îndeosebi, de curentul pozitivist), filosofia penală își reformulează postulatele – abandonând treptat concepțiile cu privire la liberul arbitru, la responsabilitatea morală, la uniformitatea sancțiunilor – în favoarea determinismului și cauzalității.

De subliniat existența în unele țări a unui cadru instituțional organizat (de genul clinicii de psihiatrie) care a oferit oamenilor de știință (cercetătorilor în domeniu) posibilitatea să efectueze unele experimente și să verifice unele ipoteze; criminologia a profitat (în mare măsură) de pe urma psihiatriei, nu numai în direcția preluării unor noțiuni, categorii și modele de analiză cauzală, dar și a

⁴ I.E. Sandu, Fl. Sandu, Gh.I. Ioniță, *Criminologie, op. cit.*, p. 36-43.

folosirii instituțiilor de psihiatrie, ca laborator de experimentare; un rol asemănător l-a jucat și penitenciarul, unde s-au efectuat unele observații pe termen lung asupra deținuților – care puteau fi examinați, măsurați antropometric, fotografiați și clasificați – putându-se astfel evolua anumite concluzii cu privire la rata recidivei.

În acest context propice, cercetările cu privire la crimă și criminalitate încep să capete un caracter constant, prefigurând o nouă disciplină științifică apărând „criminologia pozitivă” ai căror reprezentanți au fost italienii Cesare Lombroso, Enrico Ferri și Raffaele Garofalo, precum și belgianul Lambert Adolphe Jacques Quetelet, francezul André-Michel Guerry și englezul Henry Mayhew. Astfel:

- *Cesare Lombroso* – în lucrarea intitulată „Omul delincvent” – susține că ar fi găsit imaginea model a infractorului, descriindu-l ca pe o ființă predestinată să comită delict, datorită unor stigmatice fizice și psihice înnăscute; opera sa a fost aspru criticată de adversari, dar în același timp a avut un mare impact asupra lumii științifice, Lombroso fiind supranumit părintele antropologiei criminale;
- *Enrico Ferri* – în lucrarea sa „Sociologia criminală” – analizează rolul factorilor sociali în geneza criminalității, motiv pentru care a și fost considerat drept întemeietorul sociologiei criminale;
- *Raffaele Garofalo* – în lucrarea sa „Criminologia” – încearcă să depășească granițele cu care se confruntă criminologia datorită independenței sale față de știința dreptului penal, creând o teorie a „criminalității naturale”, independentă în spațiu și timp, fapt ce l-a expus la acea epocă unor critici vehemente, cu preponderență din partea sociologilor francezi;
- lucrări științifice destinate examinării datelor statistice – ca urmare a studiilor cu privire la starea și dinamica delincvenței (care au condus la acumularea unui volum important de date statistice), ce au determinat (îndeosebi în Belgia și Franța) apariția și cristalizarea unui domeniu nou de cercetare – au fost efectuate în prima jumătate a secolului al XIX-lea de francezul André -*Michel Guerry* și de belgianul *Lambert A. J. Quetelet*; exemplificative (în acest sens) fiind: „Eseu asupra statisticii morale în Franța” (André -*Michel Guerry*) și „Eseu de fizică socială” (*Lambert A. J. Quetelet*).
- *Franz von Liszt* – în lucrarea „Idea scopului în dreptul penal”, cunoscută ulterior sub denumirea „Programul de la Marburg” – susține necesitatea unei „științe totale a dreptului penal”, în care să fie incluse antropologia criminală, psihologia criminală și statistica criminală; încercând să depășească divergențele de idei dintre teoreticienii francezi și cei italieni, *Franz von Liszt* a ajuns la teoria sintetică despre interacțiunea predispozițiilor native cu mediul în comiterea faptelor antisociale.

Indiferent de denumire, ceea ce este important de reținut este faptul că la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea,

criminologia nu exista ca o disciplină autonomă, ci se prezenta sub forma unor capitole destinate studiilor criminologice, care erau găzduite de antropologia criminală, psihiatria criminală, sociologia criminală.

În acest context, sub denumirea de antropologie criminală, au avut loc congrese la Roma (1885), la Paris (1889), la Bruxelles (1892), Geneva (1896), la Amsterdam (în 1901), la Torino (în 1906) și la Köln (în 1911).

Un moment important îl reprezintă și apariția în Belgia (1907) a publicației „Revista de drept penal și criminologie”; în aceeași perioadă, a avut loc și prima Conferință națională de drept penal și criminologie, în America (1909), prilej cu care s-a înființat Institutul american de drept penal și criminologie, iar din anul 1910 Institutul publică și revista „Journal of Criminal Law and Criminology”, care își continuă activitatea și astăzi.

De amintit și contribuția cercetătorul american Edwin Sutherland – considerat fondatorul criminologiei moderne nord-americane – care a publicat cartea sa „Criminology” (1924) și care a avut o mare influență asupra oamenilor de știință de pretutindeni cu preocupări în domeniu.

După o întrerupere provocată de prima conflagrație mondială, cercetarea criminologică s-a reluat, în anul 1934 înființându-se Societatea Internațională de Criminologie (la Paris), care și-a propus drept principal obiectiv promovarea pe plan internațional al studiului științific al fenomenului criminalității. Societatea Internațională de Criminologie publică revista „Annales Internationales de Criminologie” și organizează, începând cu anul 1952, cursuri internaționale de criminologie, în cadrul cărora se examinează principiile generale și metodele științifice de studiere a criminalității în scopul evidențierii particularităților pe care acest fenomen le îmbracă în diferite zone geografice ale lumii.

De asemenea – la nivel național –, după câteva decenii (când studiile și cercetările criminologice au avut un caracter ocazional), a fost înființată Societatea Română de Criminologie și Criminalistică (în 1990), afiliată la Societatea Internațională de Criminologie, a fost reactualizat și învățământul superior de criminologie, au fost înființate colective de cercetări criminologice, în cadrul Inspectoratului General al Poliției, Parchetului General și pe lângă Direcția Generală a Penitenciarelor din Ministerul Justiției.

Se impun a fi amintiți – între personalitățile de marcă cu preocupări încununuate de rezultate remarcabile în domeniu – și savanții români:

- *Ioan Tanoviceanu*, care lovește în rămășițele școlii clasice penale, elaborând principiile profilaxiei criminale moderne; acesta – fiind un determinist convins – arată că o apărare social eficace împotriva criminalității nu se poate întreprinde decât prin combaterea izvoarelor criminalității, considerând necesar formarea unui sistem național al apărării sociale, cere să cuprindă în principal mijloace profilactice extrajudiciare (economice, sociale, instructiv-educative, etc.) și mijloace juridice politico-juridice legislative, administrative, coercitive. Mare novator al

operei apărării sociale prin educație, instrucție și legi superioare, Tanoviceanu consideră că „naturii sau caracterului, educațiunii și mediului” generatoare de criminalitate, societatea trebuie să-i opună dreptul – s-au mai bine zis datoria legitimă – de a aplica pedepse celor vinovați de crimă. Acordând importanța cuvenită mijloacelor profilactice penale, el a înțeles în mod just, că fenomenul criminalității moderne nu poate fi stăpânit și combătut numai prin coercivitatea statului, îndeosebi prin pedepse penale severe și importanța așezării dreptului românesc, pe temelile politicii sociale, în cadrul operei apărării sociale împotriva criminalității.

- *Traian Pop* (continuator al operei marelui savant Ioan Tanoviceanu), încearcă să consolideze știința criminologiei moderne în țara noastră reușind să introducă – pe lângă examinarea multilaterală a domeniului criminalității din primele decenii ale secolului XX – studiul științei criminologiei în învățământul superior juridic românesc. Dominat de postulatele școlii pozitive penale – care consideră „criminalitatea nu este un mister, o formulă abstractă, ci un fapt pozitiv, accesibil simțurilor și observațiilor” –, Traian Pop a militat pentru „un nou ritm al dezvoltării științelor criminale”, necesar conservării și apărării vieții sociale. Inspirată de concepția pozitivistă a școlii penale, lucrarea sa intitulată „Curs de criminologie”, abordează problemele fundamentale ale domeniului criminalității, aducând o remarcabilă contribuție la modernizarea dreptului penal pozitiv în perioada interbelică.